

Danuta Wosik-Kawala

Dziecko wychowywane w rodzinie zastępczej

Wychowanie w Rodzinie 11, 271-288

2015

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

„Wychowanie w Rodzinie” t. XI (1/2015)

nadesłany: 07.09.2014 r. – przyjęty: 16.06.2015 r.

Danuta WOSIK-KAWALA*

Dziecko wychowywane w rodzinie zastępczej

A child brought up in foster family

Streszczenie

W sytuacji gdy rodzina nie wywiązuje się należycie wobec dziecka z pełnienia zadań opiekuńczych i wychowawczych, a udzielone jej wsparcie nie skutkuje poprawą sytuacji, wówczas może ono zostać umieszczone w pieczy zastępczej. Sytuacja taka niejednokrotnie prowadzi do funkcjonowania dziecka w dwóch rodzinach: biologicznej oraz zastępczej. W myśl obowiązującej w Polsce Ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej z 20 września 2012 r. piecza zastępcza staje się uzupełnieniem pieczy rodzicielskiej, a nie jej zastąpieniem.

Niniejszy artykuł stanowi próbę ukazania złożoności problematyki dotyczącej wychowania dziecka w dwóch rodzinach. Szczególną uwagę poświęcono trudnej sytuacji dziecka, które okresowo, na mocy decyzji sądu, zostało skierowane do pieczy zastępczej i funkcjonuje w nowej, niespokrewnionej rodzinie, a jednocześnie utrzymuje kontakty ze swoimi rodzicami biologicznymi, z którymi dodatkowo łączy je więź prawna. Taka sytuacja rodzi wiele przeżywanych przez dziecko trudności, rozterek, problemy z identyfikacją i przynależnością do rodziny zastępczej czy biologicznej. Tymczasowość opieki zastępczej, jej subsydiarny charakter, powoduje, że obecnie celem rodzin zastępczych nie jest nawiązanie z dzieckiem więzi analogicznych do tych wynikających ze stosunku rodzic: biologiczny – dziecko lecz wsparcie, pomoc w opiece i wychowaniu dziecka. W artykule zwrócono także uwagę na wynikające z tego faktu zagrożenia dla prawidłowego funkcjonowania dziecka.

* e-mail: danusia.wk@wp.pl

Zakład Teorii Wychowania, Instytut Pedagogiki, Wydział Pedagogiki i Psychologii, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, ul. Prezydenta G. Narutowicza 12, 20-004, Lublin, Polska.

Słowa kluczowe: rodzina, opieka, wychowanie, rodzina zastępcza, piecza zastępcza, władza rodzicielska.

Abstract

In a situation when a family does not care about the child and does not fulfil its educational duties to its child, and even where the support given does not result in an improvement of the situation, then the child may be placed in foster care. This leads to the child's coexistence in two families: the biological one and foster one. In accordance with the law in force in Poland on family support and the foster care system of 20 September 2012, foster care becomes a supplement to parental care-giving and does not replace it.

This article is an attempt to show the complexity of the issues concerning the upbringing of a child in two families. Particular attention is paid to the difficult situation of the child, who periodically, by the court's decision is sent to foster care and functions in a new unrelated family, while maintaining contact with their biological parents, with whom they share a legal bond. This situation raises a number of difficulties experienced by the child – dilemmas and problems with identification and belonging to the foster or biological family. The temporary nature of foster care, its subsidiary character, causes that nowadays the goal of foster families is not to establish ties with the child similar to those resulting from a parent-like attitude but to support, help in the care and upbringing of the child. The article also highlights the resulting threats to the proper functioning of the child.

Keywords: family, health, education, foster family, foster care, parental authority.

Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych 20 listopada 1989 roku przyjęło Konwencję o prawach dziecka. Już w preambule zauważono, że:

„[...] rodzina jako podstawowa komórka społeczeństwa oraz naturalne środowisko rozwoju i dobra wszystkich jej członków, a w szczególności dzieci, powinna być otoczona niezbędną ochroną oraz wsparciem, aby mogła w pełnym zakresie wypełniać swoje obowiązki w społeczeństwie. [...] Dziecko dla pełnego i harmonijnego rozwoju swojej osobowości powinno wychowywać się w środowisku rodzinnym, w atmosferze szacunku, miłości i zrozumienia”¹.

W sytuacji kiedy udzielone rodzinie wsparcie nie niweluje istniejących w niej problemów i rodzina nadal ma trudności z wypełnianiem zadań opiekuńczo-wychowawczych wobec dziecka, wówczas dziecko umieszczane jest w pieczy zastępczej.

¹ Konwencja o prawach dziecka przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych 20 listopada 1989 r., Dz. U. 1991, nr 120, poz. 526, preambuła.

Uregulowania prawne dotyczące pieczy zastępczej

Od 2012 roku uregulowania prawne dotyczące pieczy zastępczej zostały wyłączone z Ustawy z 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej i zostały zawarte w nowej Ustawie z 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej. Ustawa ta określa w jednym akcie prawnym zarówno zasady i formy wspierania rodziny przeżywającej trudności w wypełnianiu funkcji opiekuńczo-wychowawczych, jak i zasady, i formy sprawowania pieczy zastępczej, traktując je jako dopełniające się i wzajemnie powiązane. Zatem piecza zastępcza staje się uzupełnieniem i wsparciem pieczy rodzicielskiej, a nie jej zastąpieniem.

Pieczka zastępcza sprawowana jest w formie rodzinnej i instytucjonalnej. Jest to przejściowa – okresowa forma opieki nad dzieckiem. Rozumiana jest jako system, czyli zespół osób, instytucji i działań mających na celu zapewnienie czasowej opieki i wychowania dzieciom w przypadkach niemożności sprawowania opieki i wychowania przez ich rodziców. Należy podkreślić, że system pieczy zastępczej ustanawiany jest przez sąd lub organ podlegający kontroli sądu². Ponadto, obecna Ustawa zmienia przesłanki do umieszczenia dziecka poza rodziną – podstawą nie jest już bowiem zagrożenie jego dobra, tylko niemożność sprawowania opieki i wychowania przez rodziców. Zwraca także uwagę na podmiotowość dziecka i rodziny – w szczególności podkreśla prawo dziecka do wychowania w rodzinie, a w razie konieczności do wychowania poza rodziną, jeśli jest to zgodne z dobrem dziecka, a także kładzie silny nacisk na reintegrację rodziny. Jedną z jej głównych zasad oznacza, że umieszczenie dziecka poza rodziną można zastosować dopiero po wyczerpaniu innych możliwości pomocy rodzinie. Ustawa ta ma na celu tworzenie zwartego systemu wsparcia, mającego na celu zwiększenie kompetencji opiekuńczo-wychowawczych rodzin, w których występuje problem z należyłą realizacją tych funkcji, a także przesunięcie środka ciężkości dotychczasowego systemu z interwencji na prewencję i profilaktykę. Dlatego też powołane zostały różne formy wsparcia dla rodzin przeżywających trudności m.in. rodziny wspierające, czyli rodziny z najbliższego otoczenia dziecka, które wspierają rodzinę w radzeniu sobie z codziennymi trudnościami, placówki wsparcia dziennego typu opiekuńczego (wśród których można wymienić koła zainteresowań, świetlice, kluby, ogniska wychowawcze) oraz placówki typu specjalistycznego. Dodatkowo, zobowiązano wychowawców do prowadzenia swojej aktywności zawodowej w bezpośrednim środowisku podopiecznych, poprzez realizację tzw. pracy podwórkowej. Rodziny, w których występują problemy opiekuńczo-wychowawcze, objęte zostały także działaniami asystenta rodziny. Celem jego pracy jest

² Art. 2. Ustawy z 9 czerwca 2011 r. O wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej, Dz. U. z 2013 r., nr 0, poz. 135.

osiągnięcie przez rodzinę podstawowego poziomu stabilności życiowej, która umożliwi jej wychowywanie dzieci. W wyniku właściwie prowadzonej pracy rodzina powinna osiągnąć zdolność prawidłowego funkcjonowania na tyle, aby bezpieczeństwo pozostających w niej dzieci nie było zagrożone i by mogły one w niej pozostać³.

Niestety liczba dzieci, które ze względu na sytuację w swojej rodzinie musiały zostać umieszczone w pieczy zastępczej, w 2012 roku wyniosła aż 78 607, w tym w rodzinnej pieczy zastępczej przebywało 58 082 dzieci⁴.

W tym miejscu ograniczę swoje rozważania jedynie do rodzinnej pieczy zastępczej, ze względu na dużą dynamikę rozwoju tego typu pieczy w naszym kraju, wynikającą z polityki państwa, zmierzającej do znacznego ograniczenia wychowania dzieci w instytucjach opiekuńczo-wychowawczych na rzecz form rodzinnych. Dlatego, od 1 stycznia 2015 r. do 31 grudnia 2019 r. w placówkach opiekuńczo-wychowawczych będą mogły przebywać jedynie dzieci powyżej 7. roku życia, zaś od 2020 r. dzieci powyżej 10. roku życia. Zatem wszystkie dzieci poniżej 10. roku życia zostaną objęte systemem rodzinnej pieczy zastępczej.

Formami rodzinnej pieczy zastępczej są rodzinne domy dziecka oraz rodziny zastępcze, wśród których wyróżnić można: a) rodziny zastępcze spokrewnione z dzieckiem, czyli obejmujące rodzeństwo dziecka oraz wstępnych, b) rodziny niespokrewnione, lecz niezawodowe i c) niespokrewnione zawodowe. Wśród rodzin zastępczych o charakterze zawodowym można wyróżnić te pełniące funkcję pogotowia rodzinnego i specjalistyczne.

Rodzina zastępcza to całkowita, okresowa (tymczasowa) forma opieki nad dzieckiem pozbawionym opieki rodziców biologicznych. Ustanawiana jest w celu udzielenia wsparcia dziecku i rodzinie, odbudowania stabilności rodzin, z których pochodzą dzieci i reintegracji dziecka z jego rodziną naturalną⁵. W sytuacji gdy powrót dziecka do rodziny biologicznej nie jest możliwy, rodzina zastępcza sprawuje opiekę nad dzieckiem aż do jego usamodzielnienia. Rodzina zastępcza stanowi uzupełnienie pieczy rodzicielskiej a zatem nie zwalnia rodziców biologicznych dziecka z odpowiedzialności za jego los. Osoby sprawujące pieczę zastępczą nie sprawują nad dzieckiem władzy rodzicielskiej, mogą jedynie pełnić funkcje opiekuna prawnego bądź też w sytuacji, gdy sąd ograniczył rodzicom władzę rodzicielską, sprawować pieczę nad dzieckiem wspólnie z jego rodzicami tzw. pieczę podzieloną⁶.

Cel umieszczenia dziecka w rodzinie zastępczej, forma i czas pobytu uzależnione są od problemów, które spowodowały konieczność roztoczenia nad

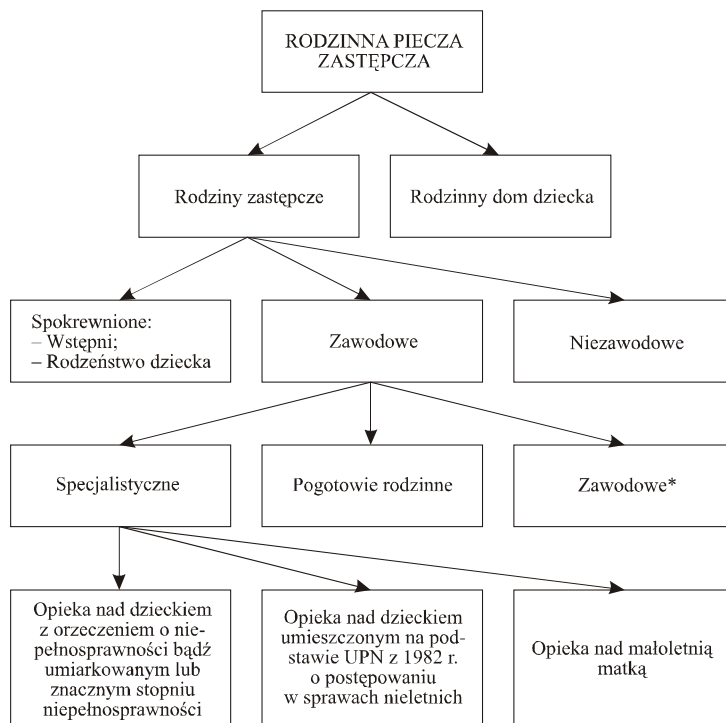
³ Dz. U. z 2013 r., nr 0, poz. 135 z późn. zm.

⁴ Por. źródło: <http://www.mpips.gov.pl/wsparcie-dla-rodzin-z-dziecmi/opieka-zastepcza-nad-dzieckiem/dane-statystyczne/> [dostęp: 10.03.2014].

⁵ M. Andrzejewski, *Ewolucja pieczy zastępczej przez pryzmat nowych regulacji prawnych*, „Teologia i Moralność” 2012, t. XII, s. 106.

⁶ Tamże, s. 108.

nim opieki poza rodziną. Stąd też okres powierzenia dziecka pieczy zastępczej nie jest ściśle określony i zależy od uwarunkowań i charakteru problemów jego rodziców, lecz maksymalnie może trwać do jego usamodzielnienia⁷.

*niepełniące żadnej szczególnej funkcji, inne niż rodziny o charakterze pogotowia rodzinnego i rodziny zawodowe specjalistyczne.

Wykres 1. Rodzaje rodzinnej pieczy zastępczej. Źródło: Opracowanie własne.

Graph 1. Types of family foster care. Source: Author's research.

Rodzinę zastępczą mogą tworzyć osoby obce bądź spokrewnione z dzieckiem. Rodzinę zastępczą spokrewnioną tworzą małżonkowie lub osoba niepozostająca w związku małżeńskim, będący wstępnymi lub rodzeństwem dziecka⁸. Rodziny spokrewnione ułatwiają dziecku asymilację oraz przystosowanie do nowego środowiska, które w tym przypadku nie jest dla dziecka nieznanym i obcym. Najczęściej też w takich sytuacjach istnieje więź uczuciowa oraz poczucie przynależności do rodziny⁹. Rodziny te nie otrzymują wynagrodzenia za

⁷ S. Stasiak (red.), *Rodzinne formy opieki zastępczej. Poradnik prawny*, Wydawnictwo Stowarzyszenie Interwencji Prawnej, Warszawa 2007, s. 9.

⁸ Art. 41. Ustawy z 9 czerwca 2011 r. ..., dz. cyt.

⁹ D. Wosik-Kawała, *Zastępcze środowiska rodzinne*, [w:] B. Wojciechowska-Charlak (red.), *Środowiska opiekuńczo-wychowawcze*, Wydawnictwo Wszechnicy Świętokrzyskiej, Kielce 2002, s. 57.

pełnienie funkcji rodziny zastępczej, a przyznawana im pomoc finansowa ma na celu pokrycie części kosztów związanych z utrzymaniem dziecka¹⁰.

Inaczej przedstawia się sytuacja w przypadku rodzin zastępczych zawodowych. Rodzina zastępcza zawodowa pobiera wynagrodzenie za pełnioną nad dzieckiem opiekę. Osoby te muszą uzyskać pozytywną opinię ośrodka pomocy społecznej, odbyć szkolenie oraz uzyskać zaświadczenie kwalifikacyjne, zobowiązane są także do ciągłego poszerzania swojej wiedzy oraz rozwijania umiejętności w zakresie opieki zastępczej, co jest związane z dążeniem do profesjonalizacji pieczy zastępczej¹¹. Do tego typu rodzin zaliczyć można rodzinne pogotowie opiekuńcze oraz rodziny specjalistyczne.

Rodzina zastępcza o charakterze pogotowia opiekuńczego przyjmuje pod opiekę dzieci w trybie interwencyjnym. Wykonuje postanowienie sądu, przejmując opiekę nad dziećmi do lat 10, dowiezionymi przez policję w sytuacjach porzucenia, zagrożenia życia i zdrowia. W takim przypadku istnieje obowiązek przyjęcia dzieci bez względu na liczbę już przebywających w pogotowiu oraz porę dnia czy nocy. W rodzinie takiej umieszcza się nie więcej niż troje dzieci na pobyt okresowy, do czasu unormowania ich sytuacji życiowej, nie dłużej jednak niż na 12 miesięcy. W szczególnie uzasadnionych przypadkach pobyt dziecka może być przedłużony o kolejne trzy miesiące¹². Doraźny charakter pomocy świadczonej dzieciom i ich rodzinom przez pogotowie rodzinne przejawia się także w tym, że pozostaje ono w ciągłej gotowości umieszczenia w nim dzieci. Należy przy tym zwrócić uwagę, że pracę tę wykonuje się przez 24 godziny na dobę, 365 dni w roku, a dzieci trafiające do pogotowia opiekuńczego są zazwyczaj w wieku do 3 lat i zarówno dla nich, jak i dla opiekunów okres pobytu w pogotowiu jest na tyle długi, że niejednokrotnie wykształcają się silne więzi emocjonalne między nimi. Dlatego niezmiernie ważne jest, aby dzieci przebywały w środowisku zastępczym jak najkrócej.

W rodzinach zastępczych zawodowych niespokrewnionych z dzieckiem o charakterze specjalistycznym umieszcza się dzieci legitymujące się orzeczeniem o niepełnosprawności lub orzeczeniem o znacznym lub umiarkowanym stopniu niepełnosprawności, a także dzieci na podstawie Ustawy z 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich oraz małoletnie matki

¹⁰ S. Badora, *Rodzina zastępcza*, [w:] J. Brągiel, S. Badora (red.), *Formy opieki, wychowania i wsparcia w zreformowanym systemie pomocy społecznej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole 2005, s. 280.

¹¹ Tamże, s. 281.

¹² W zasadzie nie wskazano przesłanek przedłużenia pobytu dziecka w pogotowiu; wydaje się, że uzasadnione będzie przedłużenie tego pobytu, jeśli po upływie 12 miesięcy rodzic powróci ze szpitala lub zakończy się sprawa adopcyjna bądź o ustanowienie rodziny zastępczej (M. Andrzejewski i in., *Rodziny zastępcze – problematyka prawna*, Wydawnictwo „Dom Organizatora”, Toruń 2006, s. 166).

z dziećmi¹³. Można zatem wyróżnić rodziny zastępcze o charakterze terapeutycznym, sprawujące opiekę nad dziećmi wymagającymi szczególnej troski ze względu na stan zdrowia psychicznego lub fizycznego oraz rodziny o charakterze resocjalizacyjnym, pełniące opiekę nad dziećmi zagrożonymi lub obciążonymi zachowaniami demoralizującymi, gdzie zastępcze wychowanie rodzinne daje szansę uniknięcia sieroctwa społecznego oraz możliwość przywrócenia poprawnego kierunku wychowawczego. Rodziny specjalistyczne wychowują dzieci, które wymagają szczególnej opieki i indywidualnego podejścia, dlatego też w rodzinie takiej powinno wychowywać się w tym samym czasie nie więcej niż troje dzieci¹⁴. Niestety w 2012 roku średnio w rodzinach zastępczych wychowywało się ponad czworo dzieci. Taki stan rzeczy stwarza niekorzystne warunki dla rozwoju dzieci, często obciążonych różnymi zaburzeniami rozwoju lub osobowości, poważnymi schorzeniami, złymi doświadczeniami wyniesionymi z rodziny. Oczywiście, w przypadku rodzeństwa kierowanego do rodzinnej pieczy zastępczej, Ustawa o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej wprowadziła możliwość umieszczenia większej niż 3 liczby dzieci w myśl zasady nierozdzielania rodzeństwa, jednakże rodzina zastępcza musi wyrazić na to zgodę, a koordynator rodzinnej pieczy zastępczej wyda w tej sprawie pozytywną opinię¹⁵. W przypadku gdy w rodzinie zastępczej zawodowej lub rodzinie zastępczej niezawodowej przebywa więcej niż 3 dzieci, na wniosek rodziny zastępczej zatrudnia się osobę do pomocy przy sprawowaniu opieki nad dziećmi i przy pracach gospodarskich¹⁶. Także w sytuacji, gdy rodzina zastępcza czasowo nie sprawuje pieczy zastępczej z powodu niespodziewanych zdarzeń losowych, udziału w szkoleniach, pobycie w szpitalu czy wyjazdu na wypoczynek, wówczas ustanawia się dla dziecka objętego pieczą zastępczą rodzinę zastępczą pomocową.

Do rodzinnej pieczy zastępczej należy także rodzinny dom dziecka. Jego celem jest zapewnienie dzieciom, częściowo lub całkowicie pozbawionym opieki rodziców, całodobowej opieki i wychowania w warunkach zbliżonych do domu rodzinnego, zwłaszcza zbliżonych do rodziny wielodzietnej a także zapewnienie opieki do czasu powrotu dziecka do rodziny, umieszczenia go w rodzinie adopcyjnej lub jego usamodzielnienia¹⁷.

¹³ Z tym jednak zastrzeżeniem, że w tym samym czasie nie można umieścić dzieci legitymujących się orzeczeniem o niepełnosprawności lub orzeczeniem o znacznym lub umiarkowanym stopniu niepełnosprawności i dzieci na podstawie Ustawy z 26 października 1982 r. O postępowaniu w sprawach nieletnich (art. 59., p. 1 i p. 2 Ustawy...).

¹⁴ D. Wosik-Kawala, E. Czerniak, A. Grymuza, A. Kołodziej, *Rodzina zastępcza*, [w:] D. Wosik-Kawala (red.), *Rodzinne i instytucjonalne środowiska opiekuńczo-wychowawcze*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2012, s. 111–112.

¹⁵ Art. 53. Ustawy..., dz. cyt.

¹⁶ Wchodzi w życie z dn. 1.01.2015 r. (Dz. U. z 2012 r., nr 0, poz. 579).

¹⁷ A. Łuczyński, *Rodzinne domy dziecka jako efektywna forma opieki całkowitej nad dziećmi osieroconymi*, [w:] J. Kuźma (red.), *Opieka i wychowanie dzieci sierocych w Polsce*, Oficyna Wydawnicza AFM, Kraków 2007, s. 126.

Biorąc pod uwagę motyw, jakimi kierują się kandydaci na rodziców zastępczych, można wyróżnić osoby w pełni altruistyczne, pragnące przyjść z bezinteresowną pomocą dziecku, oraz rodziny kierujące się motywacjami kompensacyjnymi – w tym przypadku dziecko ma rozwiązać ich problemy, np. uratować rozpadające się małżeństwo. W ostatnich latach coraz więcej rodzin kieruje się motywami utylitarnymi, traktując sprawowanie opieki nad dzieckiem jako pracę, za którą pobierają wynagrodzenie. Przyjęcie przez rodziny zastępcze formy zawodowej wiąże się z podnoszeniem jakości tego rodzaju usług, gdyż osoby trudniące się tą profesją muszą być odpowiednio przygotowane, a także zobowiązane są do podnoszenia swoich umiejętności i kwalifikacji w ramach organizowanych dla nich kursów i szkoleń. Okres pełnienia funkcji rodziny zastępczej zawodowej oraz okres prowadzenia rodzinnego domu dziecka wlicza się do okresu pracy wymaganego do nabycia lub zachowania uprawnień pracowniczych.

Według danych Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej Departamentu Polityki Rodzinnej można zaobserwować spadek liczby rodzin zastępczych spokrewnionych z dzieckiem oraz znaczący wzrost liczby rodzin niespokrewnionych z dzieckiem zarówno niezawodowych, jak i zawodowych.

Tabela 1. Dane dotyczące liczby rodzin zastępczych w Polsce w latach 2005–2012
Table 1. Data concerning the number of Foster families in Poland in 2005–2012

Lata	Rodziny spokrewnione z dzieckiem	Rodziny niezawodowe	Zawodowe rodziny zastępcze				Rodziny domy dziecka
			Ogółem	Wielodzietne	Specjalistyczne	Pogotowie rodzinne	
2005	35 592	5 790	625	152	40	469	x
2006	36 394	6 054	885	318	59	508	x
2007	36 788	6 267	1 102	495	86	521	x
2008	36 880	6 326	1 321	661	115	547	x
2009	36 762	6 200	1 483	777	167	550	x
2010	36 673	6 242	1 674	902	208	574	x
2011	36 701	6 227	1 906	1 035	252	625	x
2012	25 836	12 162	1 843	x	264	543	228

Źródło: Opracowanie Departamentu Polityki Rodzinnej MPiPS na podstawie sprawozdań MPiPS-03 oraz sprawozdania rzeczowo-finansowego z wykonywania zadań z zakresu wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej za 2012 r. (stan na dzień 31 grudnia 2012 r.)

Source: The elaboration of the Department of Family Policy MPiPS based on reports MPiPS-03 and the financial statement concerning the realization of tasks related to family support and foster care system for 2012. (As at December 31, 2012)

Dane sprawozdawcze Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej za rok 2012, zawierają także informacje dotyczące najczęstszych powodów umieszczenia

dziecka w pieczy zastępczej. Okazuje się, że wśród przyczyn umieszczenia dziecka w pieczy zastępczej najczęściej występuje uzależnienie rodziców (30 746), bezradność w sprawach opiekuńczo-wychowawczych (19 496), pólsieroctwo (6 600), sieroctwo (3 459), przemoc w rodzinie (2 811), niepełnosprawność co najmniej jednego z rodziców (2 507), długotrwała lub ciężka choroba jednego z rodziców (2 352), pobyt za granicą co najmniej jednego z rodziców (2 306), ubóstwo (771), nieodpowiednie warunki mieszkaniowe (694), bezrobocie (360) oraz inne (5 410)¹⁸.

Złożoność problemów opieki zastępczej

W rodzinach zastępczych umieszcza się dzieci, których rodzice zostali trwale lub czasowo pozbawieni praw rodzicielskich lub gdy władza ta została im ograniczona. W prawie polskim sąd może ograniczyć władzę rodzicielską wówczas, gdy przez nienależyte jej wykonywanie dobro dziecka zostało zagrożone. Ograniczenie władzy rodzicielskiej odbywa się zawsze w jakimś ściśle określonym przez sąd zakresie. Rodzice zachowują resztę praw i obowiązków, co do których sąd nie wyda rozstrzygnięcia. Pozbawienie władzy rodzicielskiej następuje wówczas, gdy w wykonywaniu władzy rodzicielskiej wystąpi: trwała przeszkoda (np. kara dożywocia, na jaką został skazany rodzic, stały wyjazd za granicę i brak kontaktów z dzieckiem); nadużycie władzy rodzicielskiej (gdy rodzic popełnia przestępstwo skierowane przeciwko dziecku, znęca się nad dzieckiem, wykorzystuje seksualnie, wychowuje dziecko w nienawiści wobec drugiego rodzica, porzuca dziecko, nakłania je do kradzieży), a także w sytuacji rażącego zaniedbania dziecka oraz braku efektów udzielonej rodzicom pomocy, gdy nie ustały przyczyny zastosowanego wobec nich wcześniej ograniczenia władzy rodzicielskiej, rodzice nie wykazują zainteresowania powrotem dziecka z placówki lub rodziny zastępczej do rodziny. W przypadku gdy występuje przemijająca przeszkoda, wówczas sąd orzeka wobec rodzica zawieszenie władzy rodzicielskiej. Przy zawieszeniu, podobnie jak i przy pozbawieniu, rodzicom zostaje zabrana cała władza rodzicielska. Dziecko musi mieć wówczas opiekuna prawnego, który będzie podejmował decyzje dotyczące jego osoby¹⁹.

Umieszczenie dziecka w rodzinie zastępczej następuje na podstawie orzeczenia sądu i po uzyskaniu zgody rodziców zastępczych. Utworzenie rodziny zastępczej nie powoduje powstania więzi rodzinno-prawnej pomiędzy opiekunami a dzieckiem (w przeciwieństwie do adopcji). Oznacza to, że dziecko

¹⁸ Informacja Rady Ministrów o realizacji ustawy z 9 czerwca 2011 r. O wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej. (Dz. U. z 2013 r. poz. 135, z późn. zm.); W nawiasach podano liczbę dzieci umieszczonych w pieczy zastępczej, z uwzględnieniem przyczyn takiej sytuacji.

¹⁹ S. Stasiak (red.), *Rodzinnie...*, dz. cyt., s. 11; Kodeks rodzinny i opiekuńczy z 25 lutego 1964 r., Dz. U. z 2012 r., nr 131, poz. 788; Dz. U. z 2013 r., nr 228, poz. 1439.

przyjęte do rodziny nie staje się dzieckiem tej rodziny, nie powstają też obowiązki i uprawnienia alimentacyjne czy dotyczące dziedziczenia, stan cywilny dziecka nie ulega zmianie, dziecko nie przyjmuje nazwiska opiekunów, a rodzina zastępcza nie przyjmuje pełni władzy rodzicielskiej nad dzieckiem.

Umieszczenie dziecka w pieczy zastępczej ma charakter tymczasowy i powinno służyć powrotowi dziecka do jego rodziny. Piecza zastępcza staje się uzupełnieniem pieczy rodzicielskiej, a nie formą, która pieczę rodzicielską zastępuje z założenia na zawsze. Jednocześnie sytuacja taka prowadzi do funkcjonowania dziecka w dwóch rodzinach: biologicznej oraz zastępczej.

Rodzina zastępcza nie zastępuje w pełni rodziny naturalnej. Rodzice zastępczy nie przejmują pełnego zakresu odpowiedzialności i praw rodziców biologicznych. Sąd może uregulować w postanowieniu podział obowiązków i praw wynikających z władzy rodzicielskiej pomiędzy rodzicami biologicznymi a rodziną zastępczą. Może również orzec o ograniczeniu lub zakazie styczności rodziców biologicznych z dzieckiem. Przy czym osobistą stycznością jest nie tylko spotkanie się rodziców z dzieckiem, ale też kontakt listowny, telefoniczny czy nawet e-mailowy. W przypadku pozbawienia lub ograniczenia rodziców biologicznych władzy, mają oni prawo do kontaktu z dzieckiem, bowiem prawo do osobistej styczności z dzieckiem nie należy do zakresu treści władzy rodzicielskiej. Zatem rodzic pozbawiony władzy rodzicielskiej ma prawo do styczności z dzieckiem umieszczonym poza rodziną. Cięży także na nim obowiązek alimentacyjny wobec dziecka, które ma także prawo do dziedziczenia po swoich rodzicach²⁰.

Jedną z ważniejszych funkcji rodziny zastępczej jest podjęcie, razem z rodziną naturalną, współodpowiedzialności za los dziecka. Zatem tymczasowość opieki zastępczej, a także jej subsydiarny (pomocniczy) charakter powodują, że nie jest jej celem nawiązanie z dzieckiem więzi analogicznych do tych wynikających ze stosunku rodzic biologiczny – dziecko, ale w głównej mierze zaspokojenie jego potrzeb fizjologicznych, bezpieczeństwa, szacunku, a także uznania i samorealizacji. Potrzeby przynależności i miłości powinni zapewnić dziecku jego biologiczni rodzice. Do rodziny zastępczej należy także obowiązek i prawo wykonywania bieżącej pieczy nad osobą małoletniego, jego wychowania oraz reprezentowania w dochodzeniu świadczeń przeznaczonych na zaspokojenie potrzeb związanych z jego utrzymaniem. Dochodzeniem świadczeń jest każda forma występowania przed organami państwa w celu uzyskania korzyści na rzecz dziecka. Przede wszystkim dotyczy to świadczeń na dziecko w rodzinie zastępczej, ale też innych świadczeń z pomocy społecznej, stypendiów, innej pomocy socjalnej, np. w szkole. Dochodzeniem świadczeń na rzecz dziecka jest także wystąpienie do osób zobowiązanych (rodziców, dziadków oraz rodzeństwa) o alimenty dla dziecka²¹.

²⁰ Por.: Art. 113. § 1 § 2 KRiO Dz. U. z 2008 r., nr 220, poz. 1431.

²¹ S. Stasiak (red.), *Rodzinnie...*, dz. cyt., s. 42.

Ustawa o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej określa zadania wynikające ze sprawowania pieczy zastępczej. Pierwszoplanowym zadaniem jest konieczność pracy z rodziną w celu usprawnienia jej funkcjonowania do tego stopnia, aby możliwy stał się powrót dziecka do rodziny. W przypadku gdy nie jest to możliwe, podjęcie działań zmierzających do przysposobienia dziecka. Inne zadania to także przygotowanie dziecka do godnego, samodzielnego i odpowiedzialnego życia, pokonywania trudności życiowych zgodnie z zasadami etyki, zaspokojenie potrzeb emocjonalnych dzieci, ze szczególnym uwzględnieniem potrzeb bytowych, zdrowotnych, edukacyjnych i kulturalno-rekreacyjnych. Ważne jest także nawiązywanie i podtrzymywanie bliskich, osobistych, pozytywnych i społecznie akceptowanych kontaktów dziecka z rodziną biologiczną i rówieśnikami²². Dlatego dziecko nie powinno być umieszczane w rodzinie zastępczej skonfliktowanej z rodziną biologiczną bądź też zamieszkałej w odległości utrudniającej te kontakty.

Obowiązkiem państwa jest podejmowanie działań na rzecz powrotu dziecka z rodziny zastępczej do jego rodziny biologicznej. Istotne jest także, by – poszukując rodzinnej formy opieki zastępczej – uwzględniać tożsamość kulturową i religijną dziecka. Warto zwrócić uwagę na to, że dziecko ma prawo do informacji dotyczących jego pochodzenia, a także do informacji i wyrażania opinii w sprawach, które go dotyczą – oczywiście odpowiednio do jego wieku i stopnia dojrzałości, zatem nie tylko do poznania swojej sytuacji, ale także do pomocy w zrozumieniu jej i zaakceptowaniu. Dziecko, które ukończyło 13. rok życia, może wziąć udział w postępowaniu sądowym, które go dotyczy, a jego zdanie jest dla sądu wiążące, natomiast w przypadku młodszych dzieci sąd powinien liczyć się z ich opinią, uwzględniając oczywiście ich stopień rozwoju oraz swobodę wyrażania opinii. Oczywiście jest, że dziecko ma prawo do ochrony przed poniżającym traktowaniem i karaniem²³.

Mimo starań ustawodawców o ustawiczne podnoszenie jakości funkcjonowania pieczy zastępczej wciąż jeszcze istnieje wiele kwestii wymagających dalszego ulepszenia. Sprawą niezwykle istotną – a zarazem jednym z podstawowych problemów, mankamentów oraz luk systemu opieki nad dzieckiem – jest brak profesjonalnego przygotowania wszystkich osób uczestniczących w procesie przyjęcia dziecka do rodziny. O ile osoby starające się o przysposobienie dziecka są przygotowywane i weryfikowane do tej roli, podobnie też jak opiekunowie starający się zostać rodziną zastępczą, o tyle brakuje takiego przygotowania w odniesieniu do dzieci będących już w rodzinie, a także do dziadków. Niezwykle ważna jest rozmowa rodziców z członkami swojej rodziny na temat przyjęcia obcego dziecka do domu. Tym bardziej że zazwyczaj trudno określić czas trwania pieczy zastępczej, a może zdarzyć się, że dziecko w rodzinie za-

²² Art. 33. Ustawy..., dz. cyt.

²³ Por.: Dz. U. 1991, nr 120, poz. 526 Konwencja o prawach dziecka, przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych 20 listopada 1989 r.; Ustawa z 9 czerwca 2011 r. ..., dz. cyt.

stępczej spędzi nawet kilka lat. Trudno zatem wyobrazić sobie sukces w zakresie wychowania, gdy inni członkowie rodziny nie akceptują takiej sytuacji. Zatem decyzja o przyjęciu dziecka do rodziny powinna być wspólna i zaakceptowana przez wszystkich członków rodziny. Niestety nie zawsze tak jest, zwłaszcza gdy w grę wchodzi pieniądze. Nowa sytuacja rodziny (po podjęciu decyzji objęcia pieczą dziecka obcego) wpływa nie tylko na zmianę relacji, struktury rodziny, wiąże się bowiem z wieloma obszarami m.in.: relacji ze znajomymi, spotkań przyjacielskich, spędzania wolnego czasu, wspólnego świętowania itp., a zmiany te dotyczą nie tylko rodziców zastępczych, lecz wszystkich członków rodziny zastępczej. Bywa też, że u biologicznych dzieci rodziców zastępczych pojawia się zazdrość o rodzica, potrzeba wyłączności posiadania go i niechęć, a nawet wrogość do dziecka objętego opieką zastępczą. Należałoby zatem zastanowić się nad przygotowaniem również najbliższych osób, zamieszkujących wspólnie z rodzicami zastępczymi do funkcjonowania w nowej rzeczywistości rodzinnej. Wydaje się, że szczególną uwagę należałoby zwrócić na profesjonalne przygotowanie biologicznych dzieci rodziców zastępczych.

Jeżeli chodzi o przygotowanie przyszłych rodziców zastępczych niespokrewnionych z dzieckiem oraz zawodowych niespokrewnionych z dzieckiem obowiązkiem jest ukończenie przez nich szkolenia (nie jest to warunek konieczny w przypadku rodzin spokrewnionych). Szkolenia tego typu jak np. „Zastępcze rodzicielstwo”, „Szansa dla dziecka”, „Razem”, „Blżej dziecka”, „PRIDE”, „Drugi Dom”, „Rodzina” mają za zadanie m.in. przygotować kandydatów na rodziców zastępczych do właściwego sprawowania opieki i wychowania nad dzieckiem, radzenia sobie z problemami związanymi z opieką zastępczą, wspierania więzi dziecka z rodziną naturalną, kompensacji opóźnień dziecka. Otrzymują oni zatem informacje dotyczące wychowania i opieki dziecka, zaburzeń zachowania, poznają elementy prawa rodzinnego, ze szczególnym uwzględnieniem praw dziecka itp. Jednakże są to jedynie informacje ogólne, teoretyczne i zarazem czysto hipotetyczne odnoszące się do wielu możliwości, a nie do konkretnego dziecka. Zatem często jest tak, że dopiero po przyjściu dziecka do rodziny okazuje się, że po tzw. „miesiącu miodowym” następuje kryzys, który trzeba wspólnie przezwyciężyć. Art. 47. Ustawy mówi, że organizator rodzinnej pieczy zastępczej przygotowuje rodziny zastępcze do przyjęcia dziecka poprzez udzielenie szczegółowych informacji o dziecku i jego sytuacji rodzinnej, w tym również o jego rodzeństwie. Ponadto, w Ustawie zwraca się uwagę na zapewnienie dziecku, w miarę potrzeby, kontaktu z rodziną zastępczą przed umieszczeniem go w tej rodzinie, nie później niż 7 dni przed przyjęciem dziecka do rodziny. W przypadku umieszczenia w rodzinnej pieczy zastępczej dziecka wymagającego natychmiastowej pomocy lub umieszczenia dziecka w trybie art. 12. a) Ustawy z 29 lipca 2005 r. O przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie nie ma szans na wcześniejsze przygotowanie ani dziecka, ani osób je przyjmujących.

Obok kwestii przygotowania wszystkich członków rodziny zastępczej do nowego funkcjonowania istotna jest sprawa przygotowania dziecka do zmiany środowiska rodzinnego, bo przecież 40% dzieci trafia do rodziny od razu na podstawie orzeczenia sądu²⁴. Dziecko trafia zatem do obcego środowiska, do opiekunów, których nie zna, oderwane od swoich bliskich, znajomych, niejednokrotnie nie rozumie swojej sytuacji, jest nieufne, niepewne własnego losu, przeżywa olbrzymią traumę, dlatego przystosowanie do nowego środowiska bywa niełatwe. Trudno zatem powiedzieć o przygotowaniu dziecka na tak wielką zmianę. Sprawując opiekę nad dzieckiem, ważne jest, aby zmiany, które dokonują się w jego życiu i które wprowadzają rodzice zastępczy, odbywały się w sposób możliwie bezkonfliktowy i nie stanowiły kolejnej traumy dla dziecka. Niezmiernie istotne zatem, aby dziecko było do nich właściwie przygotowane.

Sytuacja separacji dziecka skierowanego do rodziny zastępczej to także trudne doświadczenie dla rodziców biologicznych, doświadczenie to najczęściej przeżywają oni w samotności. Niepokój rodziców o losy dziecka rodzi różne postawy, np. wiktylizacji – oznaczające uwewnętrznienie wskazanych przez profesjonalistów braków rodzicielskich, akceptację powodów, dla których dziecko zostało odseparowane, poddanie się rodzica wobec władzy państwa. Inna postawa to „otwarty konflikt” oraz „bierny opór” wobec rodziców zastępczych, kuratorów, asystenta rodziny czy koordynatora pieczy zastępczej²⁵. Zdarza się też i tak, że nie wszystkie dzieci zostają odebrane rodzinie – te, które mają ukończone 18 lat, zostają w domu z rodzicami, jednakże one także przeżywają rozłąkę ze swoim rodzeństwem oraz niepokój i strach dotyczący dalszych nieznanych losów swojego rodzeństwa. Niełatwo jest też budować współpracę między rodziną zastępczą a biologiczną w sytuacji, gdy dziecko zostało odebrane rodzinie „na siłę”, przy współudziale policji, gdyż nawet rodzice dopuszczający się ewidentnych zaniedbań czy przestępstw wobec dziecka w momencie, gdy dochodzi do aktu odebrania im dziecka, zaczynają gwałtownie, a nawet agresywnie przeciwko takiej decyzji protestować.

Jednym z trudnych zadań, jakie stoją przed osobami stanowiącymi niespokrewnioną rodzinę zastępczą, są kontakty dziecka z jego rodziną biologiczną. Istnieje zatem specyficzna sytuacja, gdy dziecko mieszka i wychowuje się w rodzinie zastępczej, a jednocześnie istnieje więź prawna i kontakty z rodzicami biologicznymi. Dziecko funkcjonuje wówczas w dwóch rodzinach: zastępc-

²⁴ Por.: M. Kolankiewicz, *Zmiany funkcji rodzin zastępczych*, „Kwartalnik Pedagogiczny” 2012, R. LVII, nr 3(225), s. 9–48.

²⁵ Typologia prezentowanych postaw została przedstawiona przez A. Rurkę podczas wystąpienia nt. „Odzyskać dziecko za wszelką cenę” – *Uczestnictwo rodziców biologicznych w ewaluacji interwencji społeczno-wychowawczej*, wygłoszonego w Warszawie 28 X 2013 roku podczas Międzynarodowej Konferencji Naukowej „Dziecko w dwóch rodzinach: piecza zastępcza w perspektywie międzynarodowej. Enfant dans deux familles: placement familial dans une perspective internationale”, zorganizowanej przez Wydział Pedagogiczny Uniwersytetu Warszawskiego, Université Paris Ouest Nanterre La Défense oraz Miasto Stołeczne Warszawa.

czej i biologicznej. Jest to sytuacja trudna dla wszystkich – dla dziecka, jego rodziców zastępczych i biologicznych.

Ponadto, rodzice biologiczni zarządzają majątkiem dziecka i są jego przedstawicielami ustawowymi. Piecza zastępcza nie obejmuje aż tak szerokiego spektrum uprawnień, gdyż składa się na nią jedynie bieżąca piecza nad osobą dziecka, jego wychowanie i reprezentowanie w dochodzeniu środków na utrzymanie. Brak więc w pieczy zastępczej reprezentowania dziecka w pozostałych sprawach, np. w zarządzaniu majątkiem dziecka czy też w prawie do podejmowania kluczowych decyzji dotyczących dziecka, kierowania nim i kształtowania. O tych wszystkich sprawach dalej decydują rodzice biologiczni dziecka²⁶. To niewątpliwie znaczne utrudnienie w sprawowaniu zastępczej pieczy nad dzieckiem, gdyż w każdym tego typu przypadku rodzice zastępczy muszą kontaktować się z rodzicami biologicznymi dziecka, by uzyskać od nich pisemną zgodę w sprawach dotyczących dziecka, co wiąże się z dużą trudnością i niejednokrotnie kończy się brakiem zgody na daną aktywność dziecka, np. na wyjazd na wycieczkę bez wskazania uzasadnionych powodów. Z jednej więc strony rodzice zastępczy czuwają nad zdrowiem, wypełnianiem przez dziecko obowiązku szkolnego, a z drugiej strony to od rodziców biologicznych zależy, czy wyrażą zgodę na sprawy dotyczące dziecka. Dzieje się tak w sytuacji, gdy rodzice biologiczni mają jedynie ograniczoną władzę rodzicielską i nadal reprezentują dziecko w wielu sprawach, zarówno tych bardzo ważnych, jak i mniej istotnych, np. muszą wyrazić zgodę na zabiegi lekarskie swojego dziecka, a także na udział w zajęciach pozalekcyjnych czy lekcjach religii, gdyż rodzice zastępczy nie mają takich praw.

Dualizm sytuacji dziecka polega też na tym, że rodzina zastępcza stara się wpoić dziecku pewien system norm, wartości oraz zasad postępowania, których następnie wymaga od dziecka. Dychotomia polega zaś na tym, że w domu rodzinnym biologiczni rodzice najczęściej nie stawiają dziecku wymagań, nie wymagają, by wypełniało ono swoje obowiązki, np. chodziło do szkoły, sprzątało po sobie, przestrzegało zasad higieny. Rodzi to pewne sprzeczności w dziecku: z jednej strony rodzina zastępcza, która wymaga, a z drugiej rodzice biologiczni, którzy „pozwalają na wiele”. Rodzi się zatem konflikt lojalności dziecka między rodzicami zastępczymi a biologicznymi – z kim ma się utożsamiać, a kogo wtedy (według myślenia dziecka) skrzywdzić. Jak ma się zachować? Bywa też tak, że dziecko do rodziców zastępczych mówi „mamo”, „tato”, a gdy takie zachowanie zdarzy się przy rodzicach naturalnych, często robią oni dziecku z tego powodu awantury. Można zatem stwierdzić, że dziecko istnieje w konflikcie między dwoma rodzinami. Powierzone rodzinie zastępczej jest w sytuacji konieczności uwewnętrznienia i połączenia tych dwóch systemów odniesień w doświadczeniu budowania więzi, zaufania do opiekunów i ufności

²⁶ S. Stasiak (red.), *Rodzinne...*, dz. cyt., s. 8.

wobec samego siebie. Stan taki wywołuje duże, niekiedy przeciwstawne, emocje i trudne zachowania dzieci, nie zawsze zrozumiałe dla rodziców i opiekunów. Aby ten konflikt mógł przerodzić się w doświadczenie konstruktywne dla tożsamości, potrzebna jest dojrzałość opiekunów, współpraca obu rodzin, atmosfera bezpieczeństwa i czas niezbędny dla ukształtowania dojrzałej autonomii dziecka. Należy także zauważyć, iż rodzice zastępczy wykazują opory przed nawiązywaniem bliższych relacji z rodzicami naturalnymi dziecka oddanego im pod opiekę²⁷.

Warto także zaznaczyć, że kontakt dziecka z rodziną biologiczną zależy nie tylko od tego dziecka, ale także od jego rodziny biologicznej – mianowicie, czy ta rodzina chce tego kontaktu! Zdarza się, że rodzic obieca dziecku zmianę – w co dziecko wierzy – i nie dotrzymuje obietnicy, a kontakt z nim staje się coraz rzadszy.

Problem identyfikacji dziecka z rodziną zastępczą czy biologiczną potęguje także świadomość dziecka, że będzie musiało odejść z rodziny zastępczej do rodziny biologicznej. Jedną z wielu trudności jest również fakt, że dzieci w rodzinie zastępczej muszą liczyć się z tym, że rozstaną się ze swoim rodzeństwem zastępczym. Zatem dla wszystkich dzieci – zarówno tego objętego pieczęią zastępczą, które odchodzi w wyniku usamodzielnienia się bądź powrotu do rodziny naturalnej, jak i biologicznych dzieci opiekunów i pozostałych dzieci objętych pieczęią zastępczą – odejście takie bywa niejednokrotnie sytuacją niezmiernie trudną.

Czas rozstania z dzieckiem, nad którym rodzina zastępcza sprawowała opiekę, to sytuacja niełatwa także dla rodziców zastępczych, z którą jednak muszą sobie poradzić dość szybko, gdyż na wolne miejsce w rodzinie zastępczej czeka kolejne potrzebujące ciepła i opieki dziecko, a które należy przyjąć z zaangażowaniem i należąną uwagą.

Praca rodziców zastępczych jest nieograniczona w czasie, całodobowa i nigdy nie wiadomo, jak długo dzieci pozostaną pod ich opieką. Rodzice zastępczy pracę tę zazwyczaj wykonują nad kilkorgiem dzieci z bardzo różnym, nierzadko dramatycznym, bagażem doświadczeń, o różnym poziomie rozwoju umysłowego i społecznego. Praca ta wymaga od nich poświęcenia, kondycji i odporności psychicznej; z tego powodu nierzadko też spotyka się u rodziców zastępczych symptomy wypalenia zawodowego, dlatego bardzo ważne są działania wspierające rodzinę w jej olbrzymim trudzie opieki nad obcym dzieckiem²⁸.

Konsekwencje niewydolności wychowawczej rodziców ponosi dziecko, to ono zabierane jest od rodziców, zmienia środowisko, w jakim funkcjonuje. Ma

²⁷ Por.: M. Kolankiewicz, *Wstęp...*, dz. cyt., s. 6.

²⁸ A. Rogulska, M. Danielak-Chomać, B. Kulig (red.), *Rodzinne formy opieki zastępczej – teoria i praktyka*, wydawca Fundacja na Rzecz Dzieci i Młodzieży „Szansa” i Stowarzyszenie SOS Wioski Dziecięce w Polsce, Warszawa – Siedlce 2011, s. 10.

utrudnione kontakty ze swoimi koleżankami i kolegami. Rodzice zostają w swoim domu, w dobrze sobie znanym otoczeniu. To dziecko doświadcza kolejnej trudnej sytuacji, gdy z czasem wraca do swojej rodziny lub usamodzielnia się, musi opuścić rodzinę zastępczą i znowu zmienić środowisko. Mam świadomość, że wychowanie dzieci w rodzinach zastępczych to dla wielu z nich olbrzymia szansa na w miarę normalne funkcjonowanie, ale też bardzo łatwo jest tu o błąd i wyrządzenie wielkiej krzywdy. W 2013 roku mogliśmy usłyszeć o przypadkach wielu tragedii dzieci, które miały miejsce w rodzinach zastępczych. Przykładem jest dramat, jaki wydarzył się w listopadzie 2013 roku w Pucku. Opiekunowie z rodziny zastępczej zakatowali na śmierć dwoje z piątki swoich podopiecznych. Pozostałe dzieci opowiadały policji, że w tym domu na porządku dziennym stosowano wobec nich kary cielesne, takie jak bicie, kopanie w brzuch. Istnieje niestety wiele przypadków, kiedy dziecko odebrano rodzicom z absurdalnych powodów. We wrześniu 2012 roku sąd na wiosek kuratora odebrał troje dzieci (dwuletnie bliźnięta i czteroletnią dziewczynkę) samotnie wychowującej je matce z Grodkowa. Podstawą takiej decyzji był fakt, że kobiety nie stać było na wynajem mieszkania, a gmina nie była w stanie znaleźć dla nich mieszkania socjalnego. W efekcie dwulatki trafiły do rodziny zastępczej, a czteroletka do domu dziecka. Warto zastanowić się nad sensownością takiej polityki państwa, gdyż koszt zastępczej opieki dla trójki dzieci wynosi ok. 5 300 zł miesięcznie, a już za połowę tej kwoty matka, która była osobą pracującą, mogłaby rozwiązać swoje kłopoty mieszkaniowe. Podobna sytuacja miała miejsce w Gdyni – tam też z powodu biedy odebrano rodzicom dziecko i przekazano rodzicom zastępczym. Oboje rodzice twierdzili, że zwracali się do opieki społecznej po pomoc materialną, ale jej nie otrzymali. Przykłady te nie należą niestety do odosobnionych. W sytuacjach gdy podejmowane decyzje dotyczą losów drugiego człowieka, potrzebne jest indywidualne, podmiotowe, „ludzkie” podejście do drugiego człowieka, zrozumienie każdej sytuacji, jedynie wówczas będzie możliwość uniknięcia takich dramatów jak ten, który miał miejsce w lutym 2014 roku w Suwałkach, gdy zabrano do domu dziecka jedno z rodzeństwa, a następnie próbowano zabrać chłopca (szesnastoletniego Sebastiana), który z tego powodu popełnił samobójstwo.

Powierzenie dzieci osobom starającym się o pełnienie funkcji rodziny zastępczej to zadanie niezwykle trudne i odpowiedzialne. Mimo iż kandydaci na opiekunów zastępczych kończą kursy przygotowujące ich do pełnienia tej roli oraz muszą spełniać wymogi zawarte w art. 42. Ustawy z 9 czerwca 2011 r. O wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej, to wciąż jeszcze istnieją przypadki błędnych decyzji i powierzania dzieci nieodpowiednim osobom. Taka sytuacja miała miejsce w Łęczycy w maju 2014 roku, gdzie w rodzinie zastępczej dzieci doświadczały od swoich opiekunów przemocy fizycznej, psychicznej oraz molestowania seksualnego.

Oczywiście, istnieje konieczność zabrania dzieci z patologicznych środowisk, w przypadku przemocy wobec dziecka, nadużyć seksualnych, rażącego zaniedbania, jednakże odebranie dziecka rodzinie, dlatego że jest za grube bądź rodziny nie stać na potrzebne lekarstwa, jest nadużyciem.

Trudno wytłumaczyć w sposób racjonalny zasadność prawnego rozwiązania, zgodnie z którym wsparcie socjalne dla prawidłowo funkcjonującej wielodzietnej ubogiej rodziny jest w Polsce znacznie niższe od wsparcia, jakie na utrzymanie dzieci otrzymują rodziny zastępcze. Uboga rodzina, która jednak funkcjonuje poprawnie emocjonalnie, nigdy nie powinna być rozdzielona jedynie z powodu ubóstwa²⁹.

Złożoność wielu trudnych sytuacji rodzinnych i problemów wychowujących się w nich dzieci wymaga różnorodnych sposobów ich rozwiązania, zróżnicowanych form pomocy i odpowiednich form pieczy zastępczej. Statystyki ostatnich lat wskazują, że liczba dzieci w rodzinach zastępczych rośnie, pomimo znacznie zmniejszającej się populacji dzieci w Polsce³⁰.

Bibliografia

- Andrzejewski M., *Ewolucja pieczy zastępczej przez pryzmat nowych regulacji prawnych*, „Teologia i Moralność” 2012, t. 12.
- Andrzejewski M., Gąsiorek P., Ławrynowicz P., Synoradzka M., *Rodziny zastępcze – problematyka prawna*, Wydawnictwo „Dom Organizatora”, Toruń 2006.
- Badora S., *Rodzina zastępcza*, [w:] J. Brągiel, S. Badora (red.), *Formy opieki, wychowania i wsparcia w zreformowanym systemie pomocy społecznej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole 2005.
- <http://www.mpips.gov.pl/wsparcie-dla-rodzin-z-dziecmi/opieka-zastepcza-nad-dzieciem/dane-statystyczne/> [dostęp: 10.03.2014].
- Informacja Rady Ministrów o realizacji w roku 2012 Ustawy z 9 czerwca 2011 r. O wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (Dz. U. z 2013 r., nr 0, poz. 135 z późn. zm.).
- Kodeks rodzinny i opiekuńczy z 25 lutego 1964 r., Dz. U. z 2012r., nr 131, poz.788; Dz. U. z 2013 r., nr 228, poz. 1439.
- Kolankiewicz M., *Zmiany funkcji rodzin zastępczych*, „Kwartalnik Pedagogiczny” 2012, R. LVII, nr 3(225).
- Kodeks rodzinny i opiekuńczy. (Dz. U. 2008m nr 120m poz. 526). Ustawa z 6 listopada 2008 r. O zmianie ustawy – Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz niektórych innych ustaw.
- Konwencja o prawach dziecka, przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych 20 listopada 1989 r. (Dz. U. 1991, nr 120, poz. 526).
- Łuczynski A., *Rodzinne domy dziecka jako efektywna forma opieki całkowitej nad dziećmi sierocnymi*, [w:] J. Kuźma (red.), *Opieka i wychowanie dzieci sierocnych w Polsce*, Oficyna Wydawnicza AFM, Kraków 2007.

²⁹ Por.: M. Andrzejewski i in., *Rodziny zastępcze...*, dz. cyt.

³⁰ M. Kolankiewicz, *Zmiany funkcji...*, dz. cyt., s. 45.

- Rogulska A., *Rodzinna opieka zastępcza i działania wspierające rodzinę naturalną*, [w:] A. Rogulska, M. Danielak-Chomać, B. Kulig (red.), *Rodzinne formy opieki zastępczej – teoria i praktyka*, wydawca Fundacja na Rzecz Dzieci i Młodzieży „Szansa” i Stowarzyszenie SOS Wioski Dziecięce w Polsce, Warszawa – Siedlce 2011.
- Stasiak S. (red.), *Rodzinne formy opieki zastępczej. Poradnik prawny*, Wydawnictwo Stowarzyszenie Interwencji Prawnej, Warszawa 2007.
- Ustawa z 12 marca 2004 r. O pomocy społecznej (Dz. U. z 2009 r., nr 175, poz. 1362 z późn. zm.).
- Ustawa z 9 czerwca 2011 r. O wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (Dz. U. z 2013 r., nr 0, poz. 135).
- Wosik-Kawał D., Czerniak E., Grymuza A., Kołodziej A., *Rodzina zastępcza*, [w:] D. Wosik-Kawał (red.), *Rodzinne i instytucjonalne środowiska opiekuńczo-wychowawcze*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2012.
- Wosik-Kawał D., *Zastępcze środowiska rodzinne*, [w:] B. Wojciechowska-Charlak (red.), *Środowiska opiekuńczo-wychowawcze*, Wydawnictwo Wszechnicy Świętokrzyskiej, Kielce 2002.